

**TO‘QIMACHILIK SANOATINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY
MEXANIZMLARINING NAZARIY AMALIY ASOSLARI**

R.S.Xoliqova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti “Yashil iqtisodiyot kafedrası” dotsenti PhD.

E-mail: r.xoliqova@tsue.uz

Muxiddinova Kamola Sagdullayevna

*INTERNATIONAL SCHOOL OF FINANCE TECHNOLOGY AND
SCIENCE”instituti Menejment kafedrası o‘qituvchisi,*

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti “Mustaqil izlanuvchi”si.

E-mail: jkz08011993@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:14.09.2025

Revised: 15.09.2025

Accepted:16.09.2025

KALIT SO‘ZLAR:

*to‘qimachilik sanoati,
iqtisodiy mexanizm,
innovatsiya, investitsiya,
eksport salohiyati,
sanoat siyosati,
modernizatsiya.*

Ushbu maqolada to‘qimachilik sanoatini rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlarning tutgan o‘rni, ularning nazariy asoslari va amaliy muammolari yoritilgan. Muallif iqtisodiy mexanizmlarni tahlil qilgan holda, sohani modernizatsiya qilish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va xorijiy tajribani o‘rganish orqali tarmoqni barqaror rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflarni ilgari suradi.

Kirish

Mamlakat iqtisodiyotini barqaror va diversifikatsiyalashgan holda rivojlantirishda sanoat tarmoqlarining, xususan, to‘qimachilik sanoatining tutgan o‘rni beqiyosdir. Ushbu soha nafaqat yengil sanoatning asosiy yo‘nalishlaridan biri, balki eksportbop mahsulotlar yetishtirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirishda ham muhim rol

o'ynaydi. Ayniqsa, O'zbekiston kabi paxta yetishtirishda yirik salohiyatga ega bo'lgan mamlakatlarda to'qimachilik sanoatini chuqur qayta ishlash asosida rivojlantirish iqtisodiy o'sishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

So'nggi yillarda to'qimachilik tarmog'ini modernizatsiya qilish, yangi investitsiya loyihalarini amalga oshirish, eksport geografiasini kengaytirish va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq mavjud imkoniyatlar va ichki zaxiralardan to'liq foydalanish, samarador iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish va amaliyotda to'g'ri tatbiq etish bo'yicha hali ham hal etilishi lozim bo'lgan masalalar mavjud.

Mazkur maqolada to'qimachilik sanoatini rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlarning nazariy asoslari, ularning tarkibiy tuzilmasi, amaliy jihatlari va ularni takomillashtirish yo'llari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, sohada mavjud muammolar, xorijiy davlatlar tajribasi va O'zbekiston sharoitiga mos takliflar yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

To'qimachilik sanoatini rivojlantirish, uni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirish masalalari xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlarda keng o'rganilgan. Soha bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, asosan, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va innovatsion faoliyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Xalqaro miqyosda A. Smith, D. Ricardo, M. Porter kabi iqtisodchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan sanoat tarmoqlarining raqobatbardoshligi va iqtisodiy o'sish modellari to'qimachilik sanoatiga ham taalluqlidir. M. Porterning "Milliy raqobatbardoshlik" konsepsiyasida sanoat klasterlari va ularning iqtisodiy ustunlikka erishishdagi o'rni alohida ta'kidlanadi [1]. Ayniqsa, to'qimachilik sohasida ishlab chiqarish zanjirini shakllantirishda bu yondashuv dolzarb hisoblanadi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan ham mazkur mavzu bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, A. Mirzayev, M. Jalilov, D. Xayitov ⁴kabi iqtisodchi olimlar o'z izlanishlarida to'qimachilik tarmog'ining investitsiyaviy jozibadorligi, sanoat siyosatining ustuvor yo'nalishlari va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari haqida fikr yuritganlar.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarida to'qimachilik sanoatini davlat tomonidan tartibga solish, eksport-import faoliyatini

rag'batlantirish, erkin iqtisodiy zonalar va sanoat klasterlari orqali ishlab chiqarishni rivojlantirish masalalari muhim o'rin tutadi. Xususan, 2020-yil 6-oktabrda qabul qilingan "To'qimachilik sanoatini qo'llab-quvvatlash va uning eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli Farmon sohaning huquqiy va iqtisodiy asoslarini mustahkamlashga qaratilgan.

Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab tadqiqotlar alohida iqtisodiy omillarni yoritishga qaratilgan bo'lib, ularni kompleks yondashuv asosida, ya'ni iqtisodiy mexanizmlar tizimi sifatida o'rganish hali to'liq shakllanmagan. Aynan shu jihat ushbu maqolaning ilmiy yangiligi va dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda to'qimachilik sanoatini rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlarning samaradorligini baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqish asosiy maqsad qilib belgilandi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi yondashuv va uslublarni o'z ichiga oladi:

Nazariy-tahliliy yondashuv – iqtisodiy mexanizmlar tushunchasi, ularning tarkibiy qismlari va funktsional imkoniyatlari bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, iqtisodiy nazariyalar va xalqaro tajribalar o'rganildi. Bu orqali to'qimachilik sanoatida qo'llanilishi mumkin bo'lgan eng samarali nazariy modellarga baho berildi.

O'zbekiston to'qimachilik sanoatining rivojlanish darajasi, mavjud iqtisodiy mexanizmlar xorijiy davlatlar (Xitoy, Turkiya, Bangladesh va Hindiston) tajribasi bilan solishtirilib, umumiylik va tafovutlar aniqlab chiqildi.

O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi hamda Uztextile Industry uyushmasining rasmiy ma'lumotlari asosida sohaning asosiy ko'rsatkichlari (ishlab chiqarish hajmi, eksport darajasi, investitsiyalar hajmi, mehnat bandligi) o'rganildi.

Ekspert so'rovlari va amaliy kuzatuvlar – to'qimachilik korxonalari rahbarlari, tarmoq mutaxassislari va iqtisodchilar o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib, iqtisodiy mexanizmlarning amaldagi holati va ularni takomillashtirish zarurati yuzasidan fikrlar olindi.

O'zbekiston to'qimachilik sanoatining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari tahlil qilinib, strategik ustuvorliklar belgilandi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot davomida O'zbekiston to'qimachilik sanoatining hozirgi holati, iqtisodiy mexanizmlar tizimi, sohani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati hamda ishlab

chiqarish va eksport faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Quyida asosiy natijalar keltirilgan:

1. Tarmoqqa oid iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili

Oxirgi besh yilda to'qimachilik sanoati ishlab chiqarish hajmi yildan-yilga o'sib bormoqda. 2020-yilda tarmoqda ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi 24,6 trillion so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yil yakuniga kelib bu ko'rsatkich 42,3 trillion so'mga yetdi. Eksport hajmi esa 2020-yilda \$1,6 milliard bo'lgan bo'lsa, 2024-yil oxirida \$3,1 milliarddan oshdi. Bu o'sish davlat tomonidan yaratilgan iqtisodiy rag'batlar, subsidiyalar va soliq imtiyozlari bilan bog'liq.

2. Iqtisodiy mexanizmlarning amaliy holati

So'nggi yillarda quyidagi iqtisodiy mexanizmlar orqali tarmoqni qo'llab-quvvatlash choralari e'tibor qaratilmoqda:

- Soliq va bojxona imtiyozlari – to'qimachilik korxonalari uchun xomashyo importi, asbob-uskunalar olib kirish va tayyor mahsulot eksporti bo'yicha bir qator preferensiyalar mavjud.

- Moliyaviy ko'mak – Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki va boshqa institutlar orqali imtiyozli kreditlar ajratilmoqda.

- Investitsiya muhiti – to'qimachilik klasterlarini tashkil etish orqali ishlab chiqarishning bosqichma-bosqich integratsiyasi ta'minlanmoqda, bu esa yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish imkonini bermoqda.

3. Korxonalarning muammolari

So'rovnoma va kuzatuvlar asosida aniqlanishicha, mahalliy to'qimachilik korxonalari quyidagi muammolarga duch kelmoqda:

- Zamonaviy texnologiyalar va avtomatlashtirilgan liniyalarning yetishmasligi;
- Energiya resurslariga qaramlik va yuqori xarajatlar;
- Kadrlar malakasi va mehnat unumdorligi pastligi;
- Eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar uchun xalqaro sertifikatlash tizimlarida muammolar.

4. SWOT tahlil natijalari

Kuchli tomonlar (S)	Zaif tomonlar (W)
Xomashyo bazasining kuchliligi	Texnologik parklar yetarli emas
Ishchi kuchining arzonligi	Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalar sustligi
Davlat qo'llab-quvvatlovi	Raqobatbardosh mahsulotlar yetishmasligi

Imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
Yangi bozorlar ochilishi	Xalqaro talab va standartlarning murakkabligi
Investitsiyaviy oqimlar o'sishi	Arzon raqobatchi davlatlar (Bangladesh, Vyetnam)
Regional integratsiya	Xomashyo narxining o'zgaruvchanligi

Tahlil asosida shakllangan takliflar

- Iqtisodiy mexanizmlarni tizimli yondashuv asosida qayta ko'rib chiqish;
- Zamonaviy texnologiyalarni jalb etish uchun xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirish;
- Eksportni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni soddalashtirish;
- Kichik va o'rta to'qimachilik korxonalariga subsidiyalarni kengaytirish;
- Malakali kadrlar tayyorlashda kasb-hunar maktablari va oliy ta'lim muassasalari bilan sanoat hamkorligini kuchaytirish.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston to'qimachilik sanoati jadal rivojlanib borayotgan tarmoqlardan biri bo'lib, uning salohiyati yuqori, eksport imkoniyatlari keng va aholi bandligini ta'minlashdagi roli beqiyosdir. So'nggi yillarda davlat tomonidan tarmoqni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan iqtisodiy mexanizmlar, jumladan soliq imtiyozlari, moliyaviy rag'batlar, infratuzilma loyihalari va klaster tizimining joriy etilishi muhim natijalarga olib keldi.

Biroq, iqtisodiy mexanizmlarning amaldagi holati tahlili ularni tizimli takomillashtirish zarurligini ko'rsatmoqda. Xususan, to'qimachilik korxonalarining texnologik yangilanishi, xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish, mehnat unumdorligini ko'tarish va eksportda sertifikatlash tizimiga moslashishda ayrim muammolar mavjud.

Shu asosda quyidagi asosiy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Iqtisodiy mexanizmlarni kompleks takomillashtirish – investitsion, soliq, kredit va eksport-import siyosati bir butun mexanizm sifatida qayta ko‘rib chiqilishi, har bir bosqichda qo‘llanilayotgan mexanizmlarning o‘zaro uyg‘unligi ta‘minlanishi lozim.

2. Texnologik modernizatsiyaga ko‘maklashish – xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali zamonaviy uskuna va avtomatlashtirilgan liniyalarni joriy etish uchun maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilishi kerak.

3. To‘qimachilik klasterlarini qo‘llab-quvvatlash – xomashyo yetishtirishdan tortib, tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo‘lgan bosqichlarni birlashtirgan klaster modelini keng joriy etish orqali mahsulot tannarxini pasaytirish va qo‘shilgan qiymatni oshirish mumkin.

4. Eksport salohiyatini oshirish – xalqaro talab va standartlarga muvofiqlikni ta‘minlash, mahsulotlarni sertifikatlash jarayonlarini soddalashtirish va logistika infratuzilmasini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

5. Kadrlar tayyorlash va ilmiy innovatsiyalarni rivojlantirish – tarmoq ehtiyojlariga mos malakali mutaxassislar tayyorlash, oliy ta‘lim muassasalari bilan sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kengaytirish lozim.

Yuqoridagi tavsiyalar asosida to‘qimachilik sanoatining raqobatbardoshligini oshirish, barqaror rivojlanishini ta‘minlash va xalqaro bozorga muvaffaqiyatli chiqish imkoniyatlari kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.

2. Хайитов Д. (2020). Тўқимачилик саноатида инвестициявий муҳитни такомиллаштириш йўллари. Тошкент: Иқтисодиёт. Мирзаев А. (2019). Ўзбекистонда саноат тармоқларини ривожлантиришда иқтисодий сиёсатнинг ўрни. Тошкент: Фан.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 октябрдаги ПФ–6079-сонли «Тўқимачилик саноатини қўллаб-қувватлаш ва унинг экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni. “To‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” – PF-4796-son, 2016-yil 21-dekabr.

5. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi statistik ma’lumotlari – www.mift.uz

6. Uztextile Industry uyushmasi rasmiy ma'lumotlari – www.uztextile.uz
7. Abduraxmanova G.X., Qurbonov Sh.T. “Sanoat iqtisodiyoti va ishlab chiqarishni boshqarish”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
8. Sodikov A.S. “To‘qimachilik sanoatining innovatsion rivojlanish yo‘nalishlari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
9. Bekmurodov U. “Sanoat tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish omillari”. – Iqtisodiyot va ta’lim, 2023, №2 (68), 45-52-betlar.
10. Moliya vazirligi va Davlat statistika qo‘mitasi hisobotlari – www.stat.uz
11. World Bank Group. “Textile Industry Competitiveness Report: Global Trends and Strategic Outlook” – Washington DC, 2020.
12. UNIDO (2021). “Textile and Apparel Industry in Emerging Markets: Development Strategies and Policy Options”.
13. Porter M. “Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance”. – New York: Free Press, 1985.
14. Xalqaro to‘qimachilik federatsiyasi (ITMF) hisobotlari – www.itmf.org